

<https://doi.org/10.62837/2024.5.153>

VƏFA MƏLİKOVA
ADU
Rəşid Behbudov 134
e-mail: v. melikova.79@mail.ru

ALİ MƏKTƏBLƏRİN AŞAĞI KURSLARINDA İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR YANAŞMALARIN TƏTBİQİ YOLLARI XÜLASƏ

İngilis dili vasitəsilə qabaqcıl texnologiyalardan istifadə etməklə zəngin və yerində işlədilmiş leksik biliklərin mənimsənilməsi vacib şərt hesab olunur. Dilə yiyələnmək üçün dilöyrənlərə nitq nümunələrini dərinlən mənimsətmək, öz bilik və bacarıqlarını maraqlarına uyğun nümayiş etdirmək vacibdir. Bu baxımdan xarici dillərin öyrənilməsi dilöyrənlər qarşısında ciddi tələblər qoyur. Bu tələblər zəngin leksik fonda, qrammatik qaydalara, düzgün, rəvan nitq, səliss oxu və dil qavrama, dərk etmə bacarıqlarına sahib olmaqdır. O zaman tələbə sərbəst danışmaq imkanı əldə edə bilər ki, irəli sürülən tələblər onları cüt və ya qrup halında interaktiv təlimlə danışq prosesinin düzgün təşkilinə, müstəqil işləməyə təhrik edər. Müasir tələbə informasiya- kommunikasiya texnologiyalarının yeniliklərindən həm xəbərdar olmalıdır, eyni zamanda öz gündəlik həyatında və təhsilində onlardan geniş istifadə etməlidir. Dünya təcrübəsində ali təhsil müəssisələrinin qüdrəti onun malik olduğu müasir kitabxanalar, müxtəlif laboratoriyalar, yenilənmiş informasiya bazası və ən əsası, İKT- nin ən son yeniliklərinin tətbiqi ilə ölçülür. Son zamanlar ingilis dilinin tədrisi (ELT) metodologiyası çox sürətlə inkişaf edir, təhsilin müasir texnologiyalara olan tələbatı artır, təhsil modelləri, təhsil prosesi iştirakçılarının rolları tədricən dəyişir. Bu gün innovativ metodlarla mobil təhsil imkanı yaradan yeni vasitələr meydana çıxır. İnformasiya texnologiyasının (İT) nisbətən qısa, lakin sürətlə inkişaf edən tarixi və kompüterin köməyi ilə dilöyrənmə (CALL-Computer Assisted Language Learning) indi özünün fəal dövrünü yaşayır.

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının həyatımıza nüfuzu təhsildə motivasiyanın yaradılmasında da mühüm rol oynayır və innovativ tədrisi daha səmərəli, maraqlı etməyə vasitəçi olur. Bütün qeyd edilən vasitələrdən istifadə müəllimdən yüksək İKT, idarəedici və kommunikativ qabiliyyətlər tələb edir və bununla yanaşı motivasiyalı dilöyrənlərin maksimum fəallığına nail olmağa imkan verir. Sadalanan bu yeniliklər əksər hallarda motivasiya mənbəyinə çevrilir. Digər tərəfdən innovativ tədris metodlarına alışmış motivasiyalı tələbələrle işləmək müəllim üçün daha asan olur, çünki bu zaman hər bir müəllimə xas olan xüsusiyyətlər, onun dəsti-xətti öz əksini tapır.

Açar sözlər: səriştə, motivasiya, dil, nitq, interferensiya

XXI əsr şəxsiyyətin formalaşmasında intellekt, yaradıcılıq, tolerantlıq əsri kimi dəyərləndirilir. Yaradıcı təfəkkürün inkişafı, həmrəylik, müstəqillik cəmiyyətin

demokratikləşdirilməsindən, şəxsiyyətin inkişafından və onun vətəndaş kimi formalaşma səviyyəsindən asılıdır. Xarici dillərin öyrədilməsində müasir təlim metodları dilöyrənənlərin yalnız elmi biliklərlə zənginləşməsinə deyil, təfəkkürün, yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafına, biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsinə, vərdişlərin formalaşmasına, möhkəmlənməsinə əsaslanır. Bu gün orta və ali məktəblərdə xarici dil dərslərinin təşkili və aparılması günün vacib məsələsinə çevrilmişdir. Leksik, fonetik, qrammatik bacarıqların günün tələblərinə uyğun şəkildə öyrədilməsi və mənimsənilməsi qarşıda duran vəzifələr sırasındadır. Belə olan halda qloballaşan dünyada kommunikativ səriştəyə malik olan yeni nəslin formalaşdırılması məsələsi gündəmə gəlir ki, bu da onların həyata keçirilməsini şərtləndirən amillər sırasındadır. Ali və orta məktəblərdə xarici dillərin tədrisində hər hansı dilin mənimsənilməsi məqsədyönlü, şüurlu xarakter daşıyır. Dil öyrənmək istəyənlər məqsədə çatmaq üçün yüksək fəallığa, çevik təfəkkürə, sürətli nitq tempinə malik olmağa çalışır. Bu fəaliyyət növlərini müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün onlar zəruri olan qabiliyyətlərə yiyələnəlmədirlər.

İKT-nin auditoriyaya inteqrasiyası və xüsusən ingilis dilinin tədrisində istifadəsi tələbələrin təhsilində və gələcək peşə həyatlarında uğur qazanmalarına yardımçı olur, bacarıq və vərdişlərin inkişafına zəmin yaradır. Bununla da tələbələr aşağıdakı nəticələri əldə etməyə nail olurlar:

1. Kompüter vasitəsilə sinxron və qeyri-sinxron ünsiyyət yaratmaq. Hipermetn (audio və video materiallar), tətbiqi proqramlar: elektron poçt, e-poçt ünvanları, videokonfrans, qlobal şəbəkə ilə tanış olmaq.
2. Şəbəkə etiketi (internetdə davranış qaydalarını öyrənmək).
3. İngilis dilinin tədrisində internetdən istifadə etməyin əsas səbəbləri ilə tanış olmaq.
4. İnternetlə təmin olunmuş auditoriyadan istifadə bacarıqlarına yiyələnmək və tətbiq etmək.
5. Gələcək müəllimlərin peşəkar inkişafını təmin edən resuslardan: peşəkar jurnallardan, nəşrlərdən və virtual kitabxanalardan istifadə etmək. Peşəkar birlik və assosiasiyalarla tanış olmaq və onlardan faydalanmaq.
6. İnteraktiv (şəbəkədaxili) seminar və konfranslarda iştirak etmək. İngilis dilinin tədris edilməsinə dair internet səhifələri (saytları) ilə tanış olmaq.
7. Müəllimlər arasında əməkdaşlığı genişləndirmək. Kooperativ və əməkdaşlıq şəraitində işləmək.
8. Distant təhsil, CELTA, DELTA, TKT və s. kurslar ilə tanış olmaq və onlardan yararlanmaq.
8. Tələbə əməkdaşlığını gücləndirmək, müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı fəaliyyəti həyata keçirmək.
9. Auditoriyadaxili fəaliyyət və layihələr təşkil etmək.
10. Müəllif hüququ və plagiat barədə müzakirələr aparmaq.
11. İnternetə əsaslanan kurs hazırlamaq.

İnternetdən istifadə tədrisində tələbənin uğurunu artırır, onun kamilliyinə dəyər qatır, pedaqoji və texnoloji innovasiyaları zəruriləşdirir. Yazı, oxu, eşitmə və nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində internetin rolu əvəzolunmazdır. Eyni zamanda, qeyd etdiyimiz kimi, İKT-nin auditoriyaya inteqrasiyası vacib şərtidir. Universitetlərdə innovativ layihələrin həyata keçirilməsi təhsilin keyfiyyətini artırır, universitetlərin beynəlxalq təhsil məkanına inteqrasiyası prosesini sürətləndirir və ölkənin elm-təhsil imicini yüksəldə bilər.

Bu mənada yeni, texnoloji, innovasiya cəmiyyətində, qlobal rəqabət şəraitində fəaliyyətə, inkişafa hazırlanmalıyıq. Müstəqil işləmə bacarığı onların motivasiyasına da yüksək təsir göstərir [1, s.136].

Mətn üzərində işin təşkilinin ilkin mərhələsində əsas məqsəd ən elementar səviyyədə vərdişlərin aşılmasıdır. Mətn materialları müəyyən prinsiplərə əsaslanaraq seçilməlidir. Xarici dildə, o cümlədən ingilis dilində mətn materiallarının seçimini şərtləndirən əsas prinsiplərdən biri onların təhsilalanlar üçün maraq kəsb etməsi, dinləyicilərin ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almaqla seçilməsi, dilöyrənənlərin yaş, intellektual bilik səviyyəsinə uyğun olmasıdır. Mətnlər üzərində işin səmərəli təşkili məqsədilə istifadə edilən mətnlər motivasiyanın yaradılmasına xidmət etməli, onları ingilis dilini öyrənməyə həvəsləndirməlidir [2, s.59]. Burada istifadə edilən mətnlər autentik olmalı, onlar dilöyrənənlərin leksik və qrammatik potensialını zənginləşdirmək imkanları baxımından əhəmiyyət kəsb etməlidir. Təqdim edilən mətn materialları müxtəlif xarakterli, rəngarəng olmalı, dildəşiyicilərinin mədəniyyəti, təfəkkürü, onların yaşadıkları cəmiyyətdə qəbul edilmiş müxtəlif ünsiyyət tərzləri haqqında dilöyrənənləri məlumatlandırmalıdır. Belə ki, təhsilalanlar hekayə, roman, qəzet, jurnal məqaləsi, elan, reklam, poemaları dinləyib, onları adekvat şəkildə qavramağı, dildəşiyicilərinin istifadə etdiyi nitq modellərindən adekvat şəkildə istifadə etmək və onların əsasında özlərinin mətnlərini yaratmaq bacarığına yiyələnmişdirlər. Dilin mənimsənilməsində interaksiyanın roluna müxtəlif yanaşmalar olsa da, bu yanaşmaların hər birində interaksiyanın əhəmiyyətli olduğu xüsusilə vurğulanır və buna görə də onların hər birinin ayrılıqda öz əhəmiyyəti vardır. Bu yanaşmalardan çıxan yekun nəticə interaksiyanın dilin mənimsənilməsində nə dərəcədə əhəmiyyətli bir faktor olduğunu anlamağa imkan verir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müxtəlif yanaşmalardan biri də müxtəlif kompüter proqramlarından istifadədir. Müxtəlif kompüter proqramlarından istifadə fəal təlim üsulunu zənginləşdirən elementlərdən biridir. Elektron vasitələrdən istifadə etmək üçün ilk növbədə müəllimin kompüter bilikləri olmalı və o, onlardan istifadəni bacarmalıdır.

Proqramlar içərisində Power Point vasitəsi ilə müəllim mövzuya uyğun müəyyən slaydlar hazırlayaraq, vizual görüntü yarada və əyani vəsait kimi ondan istifadə edə bilər. Tələbələr eşitdiklərini vizual gördükləri zaman mövzu daha aydın və maraqlı olur [2, s.58]. İnteraktiv təlim ənənəvi təlim metodlarından tamamilə fərqli yollarla həyata keçirilir. İnteraktiv təlimdə müəllimin rolu köməkçi və bələdçi, şagird və tələbənin rolu isə fəal tədqiqatçı və iştirakçı kimi dəyişir. İnteraktiv metodların istifadəsi zamanı müəllim tələbələrin səmərəli ünsiyyəti və qarşılıqlı əlaqəsi üçün bütün lazımi şəraiti yaradır. Əsas rol dilöyrənənlərə verilir. Təlim prosesinin psixoloji mühitini müsbətə doğru dəyişmək üçün tələbələrin problemin həllinə yönəldilmiş istənilən cəhdi və ya fikri yüksək qiymətləndirilərək, ciddi və hörmətlə qarşılanır. İnteraktiv təlimdən istifadə zamanı dilöyrənənlərə hörmətlə yanaşmaq, onlara etibar etmək, onların cavablarını qiymətləndirmək həm özünə inam, həm də müəllimə hörmət və etibar hissini daha da artırır [3, s.45].

Kommunikativ dil tədrisi ingilis dilini dil daşıyıcıları tərəfindən istifadə edilən şəkildə dili mənimsəməyə imkan verir ki, nəticədə, xarici dili öyrənən tələbələr auditoriya mühitini real dünya mühitinə asanlıqla və uğurla inteqrasiya edə bilirlər. Bu cür həqiqi kommunikasiya tələbələrə kommunikativ səriştə əldə etməyə köməklik göstərir.

Bundan əlavə, aşağıdakı formatda olan dil çalışmaları danışıq imkanlarını çoxaldır, debat və müzakirələrin maraqlı gedişini dəstəkləyir. Məsələn:

Food. Lesson 1. The fish. a. vocabulary. b. vocabulary: New Context c. vocabulary review . d. d. Comprehension: True/ false / No information. Questions .d. Main Idea. Lesson 2. Foods from around the worlds. Before you read. a. vocabulary. b. vocabulary: New Context c. Comprehension. d. Questions. e. Main Idea. Lesson 3. Chocolate. Before you read. a. vocabulary. b. vocabulary: New Context c. vocabulary review. d. Comprehension: True/ false / No information. Questions. d. Main Idea.

Beləliklə, müxtəlif kommunikativ tapşırıqları yerinə yetirmək üçün dilöyrənənlər kommunikativ fəaliyyət növlərinə cəlb edilməli və kommunikativ strategiyalardan istifadə etməlidirlər. Bu zaman istifadə edilən tapşırıq və çalışmalardan danışarkən, onların hansı fəaliyyət növlərinə cəlb edilməsinin məqsədəuyğun olduğunu müəyyənləşdirməklə səmərəli nəticələrin əldə edilməsini təmin etmək mümkündür. Təhsilalanların ingilis dilinə mükəmməl yiyələnməsində sözügedən işlərin təşkili prosesini izləmək vacib sayılır. Bu zaman onlar əlavə məlumatlarla tanış olmaqla bərabər, öz bilik dünyalarını zənginləşdirilər. Kommunikativ öyrənməyə mane olan digər səbəb ondan ibarətdir ki, əksər hallarda xarici dili öyrənən tələbələr auditoriya qarşısında çıxış etməkdən utanır və ya səhv edəcəklərindən ehtiyatlanırlar. Dillər bir-birindən təkə bu və ya digər qrammatik mənaları ifadə edib-etməməsinə görə fərqlənmirlər, bəlkə həm də daha çox necə ifadə etmələri ilə fərqlənirlər. İnnovativ metodlar müəllim və tələbə münasibətlərinə, onların əməkdaşlığına yönəlib, müəllim və tələbə qrupu arasında səmərəli ünsiyyət yaradır. Yuxarıda da vurğuladığımız kimi, özünün bütün üstünlükləri ilə yanaşı, yeni metodların tətbiqi heç də həmişə asan başa gəlmir. Bu müəllimdən böyük zəhmət, əzm, səbr tələb edir. Çünki başlanğıcda müəllimin həyata keçirmək istədikləri tələbələrə bir qədər aydın olmaya bilər, ancaq zaman keçdikcə onlar bu metodların dərinliklərini başa düşür, onları əsl mənada qavrayırlar. Buna görə də, müəllim innovativ metodları özü üçün aydınlaşdırmalı, hansı metodlardan istifadə edəcəyini müəyyən edərək fəaliyyətə başlamalıdır. Müasir dövrdə yüksək inkişaf etmiş texnologiyalar da bu metodların həyata keçirilməsində müəllimə böyük kömək edir.

Bu mənada ingilis dilini tədris edən müəllimlər öz dərslərini daha çox kommunikativ etmək üçün mütərəqqi metodlar axtarıb tapmalıdırlar. İngilis dilinin tədrisi metodikasını araşdıran tədqiqatçılar arasında kommunikativ fəaliyyətlərin yüksək motivasiya yaratmasına dair yekdil fikir mövcuddur. Bu fəaliyyətlər həm zövqverici, həm də stimullaşdırıcı xüsusiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. Alptekin C. Target Language Culture in ELT Materials // ELT Journal, 1993,47, 2, pp. 136-143
2. Bailey K.M. and D. Nunan (Eds.) Voices from the language classroom.

- Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 451p.
3. Harmer J. English Language Teaching, 2005, pp. 45-46

Malikova Vafa.

**THE WAYS OF USAGE OF MODERN APPROACHES IN ENGLISH
LANGUAGE TEACHING AT JUNIOR COURSES OF HIGH SCHOOLS**

SUMMARY

However, there is a difference between written and spoken language. Written language is lexically richer than spoken language and it can, therefore, provide more learning opportunities than a spoken context. Consequently, a student who is an eager reader encounters more words than a student who reads less. In addition, regular reading is likely to lead to more efficient access of word meanings. A student who reads also outside school has many opportunities to acquire and improve vocabulary knowledge through inference from context. World knowledge comes from experience and from previously read texts. Skilful comprehenders use discourse knowledge to connect text elements in a consistent fashion and to connect the content to the messages of the writer. Discourse knowledge includes for instance, the structure of different genres, the main messages the author intends to convey, and the topic structure. Linguistic knowledge includes oral language capacities – production and comprehension – and the ability to reflect one's knowledge of language. Skilful reading requires knowledge of all linguistic levels – phonology, morphology, syntax, and higher level discourse structures. In addition, comprehension often involves integrating non-print information. Their goals are gaining knowledge, enjoying literature, locating specific information, and learning from text. Motivation consists of multiple aspects. The students with strong sense of competence are likely to engage. In addition, when children are inherently motivated to read, value reading highly, and are mastery-goal oriented, they are more likely to engage in reading. These strategies can reflect conscious awareness or become automatic with practice. The use of a meta-cognitive strategy is activated by the reader's assessment of his or her own cognitive state. So, the use of modern approaches are very useful and important.

Key words: competence, motivation, language, speech, interference

Меликова Вафа.

**ПУТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ ПРИ
ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА МЛАДШИХ КУРСАХ
ВЫСШИХ ВУЗОВ
РЕЗЮМЕ**

Для того, чтобы сделать процесс обучения речевой коммуникации на языке специальности более эффективным, преподаватель должен содействовать созданию обстановки, когда и обучающий, и обучаемые чувствуют себя достаточно комфортно, в том или ином академическом контексте, понимают цель речевого общения, и осведомлены о способах достижения этой цели с помощью использования ранее усвоенных лексических единиц, грамматических структур, интонационных моделей и речевых образцов. Знание потребностей студентов и целей, в которых они изучают тот или иной иностранный язык, позволяет специалистам в области преподавания иностранных языков, а также практикующим учителям языков разрабатывать наиболее эффективные методы их достижения. Современная методика преподавания иностранных языков, основанная на коммуникативной модели обучения языку, предполагает обучение иноязычноречевой компетенции в определенном коммуникативном контексте путем сочетания основных компонентов языковой системы и при условии обеспечения коммуникативного контекста с помощью ситуаций и тем, и реализации и усвоения лингвистических единиц в функциональных целях. Сегодня подавляющее большинство изучающих иностранные языки, вообще, и английский язык, в частности, преследуют цель овладения умением речевого общения на изучаемом языке. Именно поэтому внимание как ученых методистов, исследующих теоретические вопросы обучения иностранным языкам в системе высшего и среднего образования, так и практикующих учителей иностранного языка должно быть в первую очередь сфокусировано на проблеме обучения языку как средству речевой коммуникации. Совершенно естественно, что при выборе наиболее целесообразного метода или методов обучения коммуникации на иностранном языке предпочтение должно быть отдано коммуникативному подходу к обучению языкам.

Ключевые слова: компетенция, мотивация, язык, речь, интерференция

Rəyçi: Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nuriyyə Əliyeva